

Szinkretizmus

Békefi Bálint

2023. augusztus 16.

A szinkretizmus (gör. *szünkrétiszmosz* \approx 'összekeveredés' szóból) vagy pluralizmus a [relativizmussal](#) és a [pragmatizmussal](#) egyetértésben hangsúlyozza az emberi nézőpont szerepét a megismerésben, de ebből arra következtet, hogy minden ember igazsága *részigazság* – a teljes igazságot pedig az rejt, ami ezekben közös, vagy ezek mögött áll. A szinkretizmus elsősorban vallási fogalom, illetve jelenség, de filozófiai példái is vannak.

Nevek és változatok

Politeizmus. A többistenhívő vallások – többek között az ókori egyiptomi, görög, római, illetve a középkorba nyúló skandináv hitvilág, továbbá a hinduizmus bizonyos fajtái – istenségeiket sajátos szerepkörük vagy fennhatósági területük alapján azonosították. Az istenségek tulajdonságait és cselekedeteit illetően sokszor rugalmasabbak voltak. Ebből következően ezek a vallások hajlamosak voltak egymáshoz elfogadóan viszonyulni, a másik istenségeit vagy újként elfogadva, vagy jellemzőbben a szerepkörük alapján megfeleltetve egy már ismert istennek. Így azonosították egyesek például a római Jupitert a görög Zeusszal és az egyiptomi Ámonnal, vagy (meglepőbben) a görög Héraklészt a hindu Balarámával.

Keverékvallások. Több vallásalapító tűzte ki célul azt, hogy az általa ismert vagy becsült vallásokat egyesítse. A különböző vallások tanítóit gyakran egyformán legitim tanítóknak vagy prófétáknak ismerik el, de a teljes igazsághoz fontosnak tartják a saját vallásalapítójukat. Efféle keverékvallásra példa az ókorból a [manicheizmus](#), amelyet *Máni* (216–274) perzsa filozófus-próféta alapított, ötvözni igyekezvén (többek között) a buddhizmust, a kereszténységet, a zoroasztrianizmust és a gnoszticizmust, az újkorból pedig a szintén perzsa *Bahá'u'lláh* (1817–1892) által alapított [bahá'i](#) hit, amely az összes világvallás közös lényegét hirdeti.

Filozofikus szinkretizmus. A legtöbb vallásnak akadtak a filozófiában is jártas követői. Mivel a filozófia elsősorban logikai levezetéseken, nem pedig kinyilatkoztatáson alapul, többször is megfogalmazódott az a nézet, amely szerint a vallások pusztán a filozófiai igazságok közérthető megfogalmazásai, ezek az igazságok – amelyek alatt legtöbbször a platonizmus valamely változatát kell értenünk – pedig több valláson keresztül is megismerhetők. A késő-ókorban ezt képviselte különböző mértékben a zsidó *Philón* (Kr. e. 1. sz. – Kr. u. 1. sz.), a keresztény *Alexandriai Kelemen* (kb. 150–215) és a görög *Plótinosz* (203–269); a középkorban a muszlim *Avicenna* (980–1037); a reneszánsztól napjainkig pedig az ún. *perennialisták*, köztük a magyar *Hamvas Béla* (1897–1968). *John Hick* (1922–2012) nagy hatású brit filozófus – tőlük független, kanti alapokon – hasonló módon amellet érvelt, hogy minden vallás ugyanazzal az emberi ésszel felfoghatatlan

természetfeletti valósággal kerül kapcsolatba, és ezáltal legitim és üdvözítő (*pluralizmus*). Azonban tanításaikat szó szerint értelmezve, úgy vélte, mindegyik vallás téved.

Ezotéria. A filozofikus szinkretizmussal párhuzamosan (és azzal összefüggésben) kialakultak a szinkretizmusnak misztikus, ezoterikus változatai is. Az ókorból ide sorolható a *gnoszticizmus* és a *hermetizmus*, a középkorból pedig a zsidó *Kabbala*. A reneszánsz ezotéria ezek felelevenítéséből született, majd inspirációul szolgált az újabb irányzatoknak: a 19. századi *teozófiának* és a 20. századi *New Age*-nek. Az ezotériát változatos tanítások jellemzik, de rendszerint hangsúlyt helyez titkos tudás(források)ra, a tudat jelentőségére, paratudományos elméletekre (pl. asztrológia) és a halál utáni életre (ami sokszor reinkarnációt jelent). Emellett gyakran elismeri és keresi a személyes vallásos-misztikus élményeket és a természetfeletti (időnként okkult) megnyilvánulásokat. Az ezoterikus irányzatok mind forrásként, mind hivatkozási alapként számos vallásból merítenek, időnként azok kreatív értelmezésével. Gyakori állításuk, hogy tanításaik összhangban állnak a vallások központi, eredeti vagy mögöttes üzeneteivel.

Érvek

A különféle világnézetek hasonlóságai. A történelem azon időszakában, amelyekben az emberek jobban tudatában voltak az övéktől eltérő világnézeteknek, egyesek hasonlóságokat figyeltek meg a vallások között. Ez jelentheti egyrészt a tanításbéli párhuzamokat: gondoljunk a hasonló szerepű istenségekre, vagy az egyistenhitben osztozó világnézetekre, vagy arra, hogy milyen sok vallás hirdeti a halál utáni életet. Másrészt a hasonlóság vonatkozhat a vallások gyakorlati oldalára is (ez a korábban említett *John Hick* fő érve): eszerint a különböző vallásokban átélhető természetfeletti vagy istenélmények ugyanazt a jellemformáló hatást fejtik ki azzal, hogy a hívek figyelmét a transzcendens felé fordítják. Mindezekből a szinkretisták azt a következtetést vonják le, hogy a vallások *végső soron* ugyanarról szólnak.

A szinkretizmus gyümölcsei. A szinkretizmus melletti másik fő érvet annak (remélt vagy valós) gyümölcsei jelentik. Ez lehet akár a vallások közötti béke és harmónia, egymás létjogosultságának kölcsönös elfogadása, és a vallások ezáltal vonzóbbá tétele a vallástalanok szemében; akár – a szinkretizmus egyes változatainál – a vallásokon való túllépés és a mögöttük rejlő igaz (filozofikus vagy ezoterikus) hit megtalálása. A két cél nagyon különböző, hiszen az előbbire széles körben vágnak az emberek, az utóbbihoz viszont már eleve szinkretistának kell lennünk, hogy kívánatosnak tartsuk.

Ellenérvek

A szinkretizmussal szembeni legfőbb ellenérvek valójában azok, amelyek az [exkluzivizmus](#) melletti érvekként felmerülnek: az eltérő világnézetek közötti mély és feloldhatatlannak tűnő ellentmondások, illetve egyes világnézetek kizárólagos állításai. Ezeken túl egy további ellenvetést érdemes megfontolni: hogy maga a szinkretizmus sem tudja elkerülni azt, amit az exkluzivizmusban kritizál.

A szinkretizmus exkluzivizmusa. A szinkretista törekvések eredménye mindig egy új világnézet megfogalmazása – akár népes panteon, akár misztikus filozófia, akár dualista (manicheizmus) vagy monoteista (bahá'i) keverékvallás. Ezek legtöbbször jellemzője, hogy valahol *ellentmondanak* azoknak a világnézeteknek, amelyeket egyesíteni igyekeznek. Sőt, a szinkretizmus *definíció szerint* ellentmond minden exkluzivista világnézetnek, hiszen éppen az exkluzivizmus tagadását jelenti. Ezért kétséges, hogy valóban tekinthető-e egyesítő, toleráns, integratív törekvésnek, illetve hogy jogosan kritizálja-e az exkluzivizmust annak kizárólagosságáért.

Keresztény értékelés

A Biblia világosan tanítja, hogy Isten az ószövetségi korban a zsidóknak különleges módon nyilatkoztatta ki magát (5Móz 4,32–25), Jézus pedig megtestesülésével egyedi módon ábrázolta ki Istent és tanította az Ő igazságait (János 1,14–18). Azok a vallások, amelyek Isten ó- és újszövetségi kinyilatkoztatását nem ismerik vagy tagadják, legfeljebb részigazságokat tartalmazhatnak. Az evangéliumtól független spirituális élményeknek és tanításoknak megtévesztő és gonosz háttere lehet (Kol 2,8; 1Tim 4,1; 1Jn 4,1–3), az okkult gyakorlatokat pedig Isten mélyen elítéli (5Móz 18,9–12). Az Ószövetség a környező népek isteneit bálványoknak nevezi (Zsolt 96,5), ahogyan Pál apostol is (1Kor 8,4–6; 10,19–20) – de úgy tűnik, ő a görög vallásosságban talált elismerésre méltó elemet (ApCsel 17,22–23). A Biblia komplex módon mutatja be a kinyilatkoztatás nélküli, önálló istenkeresést. Isten természete megismerhető a teremtett világból (Zsolt 19,1; Róm 1,19–20), az emberi szív pedig az örökkévalóság reménységét és az erkölcsöt tárja fel az ember számára (Préd 3,11; Róm 2,15). A bűntől megromlott ember azonban ezeket hajlamos elferdíteni, bálványimádáshoz és erkölcstelenséghez fordulva (Róm 1,21–32; Ef 4,17–19). Nehéz tehát általánosságban megmondani, hogy a bibliai kinyilatkoztatást nélkülöző világnézetek milyen mértékben hordoznak igazságokat, és milyen mértékben fordulnak el azoktól. Ilyesmit csak alapos összehasonlító tanulmány eredményeként lehet kijelenteni, végső ítéletet pedig egyedül maga Isten mondhat.